

Анотація

Галицький І. В. Типи толерантності в сучасному суспільстві. — Стаття.

У статті надається розгорнута класифікація толерантності за різними критеріями, а саме: за соціальними сферами, за послідовністю чередування толерантності з інтолерантністю, за рівнями об'єднань і груп, які сповідають ідеї толерантності — від цивілізаційного до індивідуального, за діяльнісним ставленням суб'єктів соціального буття до принципу толерантності та ін. Типологізація толерантності дає можливість краще зрозуміти її значення, дослідити велике розмаїття її ознак та множинність її втілень в правовій та інших реальностях навколишнього світу.

Ключові слова: толерантність, тип, вид, класифікація, рівність.

Аннотация

Галицкий И. В. Типы толерантности в современном обществе. — Статья.

В статье представлена развернутая классификация толерантности по разным критериям, а именно: по социальным сферам, по последовательности чередования толерантности с интолерантностью, по уровням объединений и групп, которые проповедают идеи толерантности от цивилизационного до индивидуального, по деятельному отношению субъектов социального бытия к принципу толерантности и др. Типологизация толерантности дает возможность лучше понять ее значение, исследовать огромное разнообразие ее признаков и множественность ее воплощений в правовой и иных реальностях окружающего мира.

Ключевые слова: толерантность, тип, вид, классификация, равенство.

Summary

Galitsky I. V. Types of Tolerance in Modern Society. — Article.

Article deals with classification of tolerance using a lot of criteria: social sphere, tolerance-intolerance connection, level of unions and groups etc. The tolerance typologization gives possibility to better understand its role, plurality of forms and features in legal reality.

Keywords: tolerance, types, kind, classification, equality.

УДК 340.12:340.115

Л. П. Арнаутова

МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИ В ПРАВОВІЙ СПАДЩИНІ О. В. СУРІЛОВА

У сучасний період розвитку українського права великого значення набуває врахування досвіду минулого, творче сприйняття вітчизняної традиції правового розвитку. Заперечення цінностей, що вироблені впродовж історії людства, зневажливе ставлення до наступності зв'язків, що об'єктивно існують між різними етапами розвитку права і держави, роблять проблематичною можливість вибору вірних стратегічних ліній взаємозв'язку історії та сучасності країни, встановлення вірних орієнтирів на майбутнє. Як слушно зазначив російський історик, філософ і правознавець К. Д. Кавелін, урівноважити розумові і моральні сили з дійсністю, об'єднати в одне гармонійне ціле думки і життя може тільки глибоке вивчення самих себе в сьогоденні і минулому. Інших шляхів немає і не може бути [1, 4].

У зв'язку з цим викликає значний інтерес вивчення правової спадщини вітчизняних правознавців, помітне місце серед яких займає Олексій Васильович Сурілов.

Наукові інтереси О. В. Сурілова нерозривно пов'язані з дослідженням фундаментальних проблем теорії держави і права, зокрема методології юридичної науки, категорій сутності, змісту та форми держави, праворозуміння, проблем захисту природного середовища і екологічної правосвідомості, що відрізнялися науковою новизною й отримали визнання широкої юридичної громадськості не тільки в Україні, а й за її межами.

Розвиток понятійного апарату теорії держави і права здійснювався ученими усіх республік СРСР. Свій внесок зробили М. Г. Александров, С. С. Алексєєв, А. М. Васильєв, А. І. Денисов, В. П. Казимірчук, М. С. Строгович, М. І. Козюбра, В. В. Копейчиков, Є. В. Назаренко, П. Є. Недбайло, П. М. Рабінович, а також О. В. Сурілов.

В умовах Радянського Союзу у юридичній науці домінував метод матеріалістичної діалектики, який набув класового характеру. Як зазначає О. Ф. Скакун, вже в першому офіційному радянському підручнику з проблем держави і права проблеми правознавства розглядалися з матеріалістично-класових позицій [2, 24–25].

Ще у 1971 р. О. В. Сурілов у навчальнім посібнику, написаному в співавторстві з М. С. Магаріним, звернувся до питання методології та її використання в праві. При цьому вчений акцентував увагу на подвійному характері методології у загальній теорії держави і права. З однієї сторони, методологія виступає як сукупність різних способів пізнання держави і права на загальнотеоретичному рівні, а з іншої — є предметом пізнання. Другий підхід передбачає виконання теорією держави і права функції методологічного забезпечення усіх інших юридичних наук, що дає нам підстави розглядати загальну теорію держави і права як методологічну дисципліну [3, 9–10].

У 1989 р. побачив світ навчальний посібник О. В. Сурілова «Теорія держави і права». Олексій Васильович написав його у вигляді наукового діалогу, в якому не тільки показав позиції радянських вчених-теоретиків держави і права, але й дав свою оцінку їх позицій, поглядів, переконань, уявлень, а також висловив свою точку зору щодо методу матеріалістичної діалектики в юридичному пізнанні.

Методологія, на думку О. В. Сурілова, належить до найбільш актуальних і складних проблем юридичної науки. Вчений вважав, що у юридичному пізнанні методологія необхідна, оскільки вона забезпечує вдосконалювання, а отже, і плодотворність методів цього пізнання [4, 47].

Складність методологічної проблематики, на думку вченого, визначається насамперед її комплексністю, різнобічністю. Для того щоб глибоко і всебічно дослідити свій предмет пізнання, з'ясувати його сутність, якісні характеристики, динаміку розвитку в усій різноманітності об'єктивної реальності, її закономірних та випадкових проявів, здатність ефективно і швидко реагувати на кардинальні зміни у швидкоплинному житті, теорія держави і права повинна розробити широку систему методів своїх досліджень. Ця система у сукупності з іншими спеціальними засобами і прийомами пізнання тих або інших правових явищ є складним утворенням, дослідницьким інструментарієм всієї юридичної науки — її методологією [5, 36].

«Загальновідомо, — писав О. В. Сурілов, — що ніщо не може бути вдосконалене без його пізнавального освоєння, якість якого визначається насамперед тим, на якій методологічній основі воно здійснюється» [4, 50].

О. В. Сурілов вважав, що до методології необхідно підходити насамперед етимологічно. У такому контексті це поняття містить вказівку на метод і закономірності, йому властиві, що проявляються в його становленні, розвитку й реалізації. Оволодіння цими закономірностями й використання їх у соціальних цілях є наука про методи (або методологія) [4, 51].

На думку вченого, методологія як процес є не тільки пізнавальним відображенням методів, але й їхньою конструктивною модернізацією, наповненням їх новим змістом. Вона і реєстратор сущого, і його творець. Тому надавалося важливе значення активним творчим витокам методології права. У цьому зв'язку методологія як система наукового пізнання (процес), знання (його результат) і реконструкція методів (реалізація результату в соціальних цілях) розглядається як особливий феномен у науці, і не тільки в науці, але й в інших сферах соціального життя суспільства. Від рівня розвитку методології юридичної науки у першу чергу й головним чином залежить ефективність цієї науки. Методологічна забезпеченість конкретного юридичного дослідження є найважливішою передумовою його позитивної результативності.

О. В. Сурілов вважав, що методологічно забезпечується будь-яке дослідження, будь-яка пізнавальна дія, будь то дія вченого, судді або слідчого. Але рівень цього забезпечення буває різним, і як наслідок цього — його різна методологічна культура, а отже, і його пізнавальна ефективність, реальна значимість у системі науки і практики [4, 50].

У середині 60-х рр. XX ст. М. С. Строгович вказував на відсутність особливої «юридичної методології» і в той же час — на застосування марксистського діалектичного методу до особливостей досліджуваного юридичною наукою предмета, тобто держави та права [6, 13–14]. На думку О. В. Сурілова, застосування марксистського діалектичного методу до особливостей предмета юридичної науки, його конкретизації на цей предмет і є юридичною методологією [4, 72].

Для нього очевидний загальний характер метода матеріалістичної діалектики як метода наукового й практично прикладного усвідомлення. Конкретизацію методу матеріалістичної діалектики в спеціальних методах дослідження необхідно шукати в марксистсько-ленінській теорії.

Деякі автори вважають, продовжує вчений, що суб'єкт пізнання юридичних явищ безпосередньо використовує метод матеріалістичної діалектики. При вирішенні ж конкретних питань пізнання цих явищ він звертається до інших, спеціальних, прийомів і методів. Переважна більшість авторів того часу, у роботах яких так чи інакше розглядалися методологічні проблеми юридичної науки в цілому, сходяться на тому, що: а) для процесів пізнання держави і права характерні специфічні форми прояву матеріалістичної діалектики; б) юридична наука повинна розробляти спеціальні прийоми наукового пізнання, які дозволяють розкривати закономірності становлення та розвитку державно-правових явищ у їхній динаміці і співвідношенні; в) всі спеціальні методи пізнан-

ня держави і права є конкретизацією загального методу матеріалістичної діалектики [4, 73–75].

В цьому питанні О. В. Сурілов поділяв погляди С. С. Алексєєва. Який поняття «метод» вживав у двох значеннях: загального методу пізнання та як приватнонаукові методи. Залежно від того, чи йде мова про загальний підхід до дослідження або про конкретні прийоми збирання, обробки, вивчення фактичного матеріалу, необхідно постійно мати на увазі, в якому із зазначених значень вживається слово «метод» [7, 35].

Запропонована в цьому випадку конструкція вимагає певної корекції. Поняття загального методу, на думку вченого, варто замінити поняттям методологічні принципи (загальний підхід до дослідження), а поняття приватнонаукових методів — поняттям спеціальні методи дослідження, що відповідають його методологічним принципам. Спеціальні методи завжди конкретні [4, 78].

На питання, які фактори визначають вибір методів, О. В. Сурілов відповідав: «Це, в цілому, так звана пізнавальна ситуація, яка складається з основних елементів: предмета пізнання, його мети, суб'єкта пізнання та його засобів» [5, 10].

Методи юридичного пізнання визначаються дуже широким діапазоном, широкою різноманітністю, тому що явища юридичного пізнання характеризуються безліччю сторін, властивостей і відносин. Їм притаманний також динамізм, мінливість. А система методів, що застосовуються у вирішенні юристами конкретної пошукової проблеми, завжди має опредмечений характер і залежить від того, що пізнається, в чому полягає сюжет фактичного складу того, що пізнається.

Кожна з сторін предмета юридичного пізнання передбачає використання відповідної сукупності методів її пізнання, а динамізм предмета виключає можливість точного знання, які саме методи і в якому співвідношенні будуть використані при його пізнавальному освоєнні на перспективу.

В питанні про методи юридичного пізнання, на думку вченого, має бути визначеність. «Тут нема потреби ускладнювати проблему винахідництвом, яке скоріше може нашкодити, ніж сприяти справі. Слід також зазначити, що кожний метод юридичного пізнання має свої межі, характеризується своїм змістом, який виступає як зміст лише цього методу і не входить до складу інших методів. Як необмеженою є фактура різних явищ, їх сторін і властивостей, що можуть опинитись в полі професійно-юридичного інтересу, так необмеженими є методи, які можуть бути використані юристами. Збагачення юридичної практики і науки новими методами — це найбільш важливий показник її прогресу» [4, 69].

Всі без винятку методи, які використовуються юридичною наукою, є спеціальними методами юридичного пізнання. Методи, запозичені юридичною наукою з інших наук, дещо нею змінюються, тобто «юридизуються», набувають специфіку. Таким чином, у юридичній діяльності у всіх її різновидах використовуються тільки спеціальні методи цієї діяльності.

Юридизація передбачає юридико-понятійну трансформацію неюридичних

методів і дисциплін, їх перетворення з визначальних позицій розуміння права і їх включення в новий пізнавально-смісловий контекст предмета і метода юридичної науки [8, 23].

Набір і поєднання методів юридичного пізнання обумовлюється в першу чергу соціальними передумовами, оскільки метод юридичної дії перш за все визначається соціальними потребами в ньому. В процесі визначення методів юридичного пізнання важливе значення мають також гносеологічні передумови (рівень розвитку науки, культури тощо) [9, 54-61].

Заслужує на увагу думка О. В. Сурілова про те, що відмова від бюрократичної юстиції, звернення до людини, врахування всіх сторін життя — це головні передумови вдосконалення юридичних методів. Адже ключовим методологічним підходом до всіх державно-правових явищ є антропологічний підхід, відповідно до якого людина як біосоціальний індивід є «мірою всіх речей», у тому числі державно-правових явищ. Такий підхід ставить людину в центр правової реальності і вивчає її роль у створенні цієї реальності, життєдіяльність усередині неї, взаємний вплив людини і правової реальності.

Методи треба вивчати перш за все для того, щоб мати змогу ними користуватися. Проте не меншого значення набуває і дослідження методів з метою їх вдосконалення. Ніщо не можливо вдосконалити без попереднього його вивчення, досить глибокого дослідження його змісту, сутності і форми [5, 14].

Таким чином, завданням сучасної методології теорії держави і права є, з одного боку, критичний розгляд попередньої методологічної бази, а з іншого боку, виявлення нових підходів до правового життя суспільства, використання тих методів, які здатні привести до оригінальних і нестандартних результатів, адекватних сучасній державно-правовій реальності.

У період переходу від марксистсько-ленінського погляду на державно-правові явища до теоретичного плюралізму, розмаїтості пізнавальних прийомів і методик, проблема пошуку нових методологій стає надзвичайно актуальною. Спостерігаються різні спроби вийти за рамки звичних аналітичних схем у сферу раніше незнайомих концептуальних підходів. Не можна недооцінювати те, що сучасні автори формують різні правові дискурси, прагнуть виразити ті або інші теоретичні і філософсько-методологічні позиції, сперечаються й тим самим створюють нові орієнтири розвитку юридичної науки.

Методологія теорії держави і права не зводиться тільки до системи методів. Методологію юридичної науки становлять методологічні принципи, методи, категорії та концепції, за допомогою яких забезпечується розуміння права й держави. Залежно від компонентного складу методології і, у першу чергу, від складу її методологічних принципів, відрізняють класичну та некласичну (сучасну) методологію. Серед принципів класичної методології раціоналізм, об'єктивність, монізм і історизм. Для некласичної методології характерне використання принципів раціонального й нераціонального, об'єктивного й суб'єктивного, плюралізму, абстрагування від історії, додатковості.

На думку Ю. М. Оборотова, проблема методів, категорій і концепцій, використовуваних у юридичній науці, визначається їхньою юридизацією, тобто на-

буванням специфічних властивостей, пов'язаних зі складним об'єктом пізнання, яким виступає право і держава одночасно [10, 5].

Звертаючи увагу на цей процес, П. М. Рабінович пише: «Демонізація або, так би мовити, «роздержавлення» методології — безперечно плідний процес, який збагачує, демократизує пошуки істини, вивільнює та стимулює дослідницьку енергію, дозволяє більш повно й всебічно досягнути предмет дослідження — специфічні право-державні закономірності. Нині вже можна констатувати позитивні результати цієї методологічної тенденції, втілені у переосмисленні «класичних» і запровадженні нових понять вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства». Але методологічний плюралізм, наголошує вчений, не повинен перетворюватись на методологічний анархізм. Адже таке перетворення не сприятиме, а перешкоджатиме формуванню знань, адекватних предмету пізнання [11, 214].

Перехід від методологічного монізму до методологічного плюралізму не передбачає відмови надбань радянської юриспруденції. Необхідно із правової спадщини минулого взяти на озброєння краще. Поділяємо позицію О. В. Сурілова, що проблема вдосконалення методів — це вирішальна передумова вдосконалення різних напрямків і сфер правової активності. Від рівня розвитку, досконалості методології досліджень в юридичній науці в першу чергу залежить ефективність цієї науки і є найбільш важлива передумова позитивних результатів досліджень в юриспруденції.

Література

1. Світова класична думка про державу і право / Є. Ф. Безродний, Г. К. Ковальчук, О. С. Маспий [та ін.]. — К. : Юріком Інтер, 1999. — 400 с.
2. Скакуп О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакуп. — Х. : Колесум, 2005. — 656 с.
3. Сурилов А. В. К общей теории государства и права : учеб. пособие / А. В. Сурилов, Н. С. Магарип. — К., 1971. — 103 с.
4. Сурилов А. В. Теория государства и права : учеб. пособие / А. В. Сурилов. — К. ; О. : Вища шк., 1989. — 439 с.
5. Сурилов О. В. Теория держави і права : навч. посіб. / О. В. Сурилов. — О. : Астропринт, 1998. — 224 с.
6. Строгович М. С. Методологические вопросы юридической науки // Вопросы философии. — 1965. — № 12. — С. 3–14.
7. Теория государства и права : учебник / под ред. С. С. Алексеева. — М. : Юрид. лит., 1985. — 479 с.
8. Проблемы общей теории права и государства : учебник / под общ. ред. В. С. Персеянца. — М. : Норма, 2004. — 832 с.
9. Сурилов А. В. О гносеологической функции общей теории государства и права // Проблемы правоведения : респ. межвед. науч. сб. / М-во высш. и сред. спец. образования УССР, КГУ им. Т. Г. Шевченка. — К., 1978. — Вып. 37. — С. 54–61.
10. Оборотов Ю. П. Теория государства и права (прагматический курс) : экзаменац. справ. / Ю. Н. Оборотов — О. : Юрид. л-ра, 2005. — 184 с.
11. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. — Л. : Край, 2008. — 224 с.

Анотація

Арнаутова Л. П. Методологія і методи в правовій спадщині О. В. Сурілова. — Стаття.
У статті розглянуто правову спадщину вітчизняного правознавця О. В. Сурілова, який розробляв

фундаментальні проблеми теорії держави і права, зокрема методології юридичної науки. Акцентовано увагу на необхідності розгляду вчення про методологію в єдиній системі юриспруденції.

Ключові слова: матеріалістична діалектика, методологія юридичної науки, методологічні принципи, приватнонаукові методи, спеціальні методи, юридизація методів.

Анотація

Арнаутова Л. П. Методология и методы в правовом наследии А. В. Сурилова. — Статья.

В статье рассмотрено правовое наследие отечественного правоведа А. В. Сурилова, который разрабатывал фундаментальные проблемы теории государства и права, в частности методологию юридической науки. Акцентируется внимание на необходимости рассмотрения учения о методологии в единой системе юриспруденции.

Ключевые слова: материалистическая диалектика, методология юридической науки, методологические принципы, частнонаучные методы, специальные методы, юридизация методов.

Summary

Arnautova L. P. Methodology and Methods in Legal Heritage of O. V. Surilov. — Article.

The legal legacy of the prominent domestic lawyer O. V. Surilov, who developed the fundamental problems of the state and law theory, and in particular methodology of legal science is considered in the article. Particular attention is given to the necessity of consideration of the methodological studies within the unified system of jurisprudence.

Keywords: materialistic dialectics, methodology of legal science, methodological principles, private scientific methods, special methods, juridisation methods.

УДК 340.13:316.42

Р. М. Бірюков

ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Процес глобалізації, що спостерігається протягом останніх десятиліть, викликає багато дискусій серед науковців різних галузей. Проблемам глобалізації та її наслідкам присвячено багато найсучасніших досліджень. Привертають увагу науковців такі аспекти глобалізації, як: геополітичні зміни сучасного середовища; глобальні трансформації та безпека розвитку політичних, економічних, соціальних систем; еволюція міжнародних відносин; співвіднесення глобальних та національних факторів; проблеми глобальних трансформацій; міжнародна економічна безпека та інші. Однак багато питань ще є відкритими, досить суперечливими і потребують подальшого вирішення.

Існує багато теорій глобалізації, і для цього існують вагомі аргументи методологічного і ідеологічного характеру. Також є різні точки зору з приводу того, коли саме розпочався цей процес: з давніх часів, в епоху Ганзейського союзу, після закінчення Другої світової війни чи в умовах лібералізації світової торгівлі. Так, в інтерпретації М. Стегера, перший (доісторичний) період глобалізації охоплює V–III тисячоліття до нашої ери; другий — п'ятнадцять століть після Різдва Христового (рання глобалізація); третій — 1500–1700 рр. (глобалізація до періоду модерну); четвертий — 1700–1970-ті роки (глобалізація епохи модерну) і п'ятий (сучасний) — з 1970-х рр. до сьогодні [1].